
ADJECTIVE DETERMINATIVE SAU PRONUME (POSESIVE, DEMONSTRATIVE, ÎNTEROGATIVE-RELATIVE ȘI NEHOTĂRÎTE)?

DE

MIRCEA ZDRENGHEA

Pentru clasificarea cuvintelor în categorii morfologice fundamentale (= părți de vorbire) trebuie să se țină seama de forma și de înțelesul cuvintelor, fără a se neglija nici funcția lor sintactică, care însă nu trebuie să constituie criteriul principal de clasificare.

În multe dintre gramaticile noastre, ținându-se seama în primul rând de funcția sintactică a unor pronume (posesiv, demonstrativ, interogativ-relativ și nehotărît), acestea au fost considerate, atunci cînd însoțesc și determină un substantiv, ca *adjective determinative*. Autorii acestor gramatici au fost influențați, desigur, și de gramaticile limbilor apusene¹ (mai ales franceze, dar și engleze și italiene) în care apare această terminologie.

Întrucît noi nu sîntem de acord cu această diferențiere, după ce vom arăta în ce gramatici a fost folosit termenul de adjectiv pentru pronume, vom încerca să demonstrăm că această diferențiere nu trebuie făcută, deoarece cuvintele respective nu sînt decît pronume.

Eliade Rădulescu în Gramatica¹ sa din 1828 spune că « pronumele este o zicere ce se pune în locul numelui și arată persoanele . . . » (pag. 18).

După el, pronume sînt numai cele personale și de întărire, pe care le împarte în simple (*eu, tu, el, dînsul, ea, dînsa*) și compuse (*eu-însuși, tu-însuși, el-însuși*). Toate celelalte pronume sînt tratate ca adjective, indiferent dacă sînt folosite singure sau însoțesc un substantiv.

¹ Gramatica romînească de D. I. Eliad, dată la tipar cu cheltuiala D. coonului Scarlat Roset, [Sibiu], 1828.

« Adjectivul — scrie el — este o zicere, care arată calitatea au felurimea substantivului; precum cînd zic tablă, de voi să arăt una au mai multe din calitățile tablei, zic neagră, pătrată, noă ș.c.l. și acestea sînt adjective... »

Ele (adjectivele) se împart ca și substantivele în materiale și ideale.

Materiale sînt acelea care arată o calitate firească, cum *alb, oșu, rotund, strîmb* ș.c.l.

Ideale sînt acelea care nu arată o calitate firească, ci o relație de cuviință au de cîtățime, cum: *întîi, al doilea; unu, doi; mare, mic; bunu, rău; al meu, al tău* ș.c.l.

Cele ideale se subîmpart în *posesive, demonstrative, relative, interogative* (de întrebare), *nedefinite, numerale, comparative și superlative* » (pag. 22).

În gramaticile anterioare, celei a lui Eliade, pronumele nu sînt tratate ca adjective, ci ca o categorie morfologică separată¹. Nici nu este de mirare, deoarece cei care au întocmit aceste gramatici au avut ca model gramaticile slavone sau latinești.

Cel care introduce pentru prima dată, la noi, în clasificarea pronumelor, diferențierea: *pronume posesive—adjective posesive, pronume demonstrative—adjective demonstrative, pronume relative—adjective relative, pronume indefinite—adjective nehotărîte*, este I. A. Vaillant². Vorbind despre articol — pe care-l împarte în hotărît (*lu, le, a*), nehotărît (*unu, o*) și determinativ (*cel, al, al, cea, a*) — spune că « *al* se întrebuițează înaintea *adjectivelor posesive*, cu care face împreună pronume (*al meu*) și înaintea *adjectivelor ordinale*³ (*al doilea*) »⁴. Influențat de clasificarea din gramaticile franceze, el încearcă să stabilească deci o diferență formală între pronumele posesiv și adjectivul posesiv.

După apariția gramaticii sale, întîlnim tot mai des diferențierea în pronume și adjective determinative (pronume posesive, demonstrative, interogative-relative și nedefinite). Unii dintre autorii de gramatici⁵ mențin, aproximativ, împărțirea făcută de Eliade, adică încadrează pronumele (în afară de cele personale) între adjectivele determinative.

¹ Numai Ienăchiță Văcărescu în Observații sau băgări de seamă asupra regulilor sau orînduieilor gramaticii romînești adunate și alcătuite acum întîi dă dumnealui Ienache Văcărescu... Rîmpic, 1787, trece numerele între adjective și între acestea trece și pronumele *care* (dat însă și la pronume) și cîteva pronume nehotărîte. Constantin Diaconovici Loga în Gramatica romînească pentru îndreptarea tinerilor... Buda, 1822, trece între « numele însușitoare » (adjective) și « numele numărului » adică numerele. (După R. Ionașcu, « Gramaticii romîni », Iași, 1914, p. 26, 31, 81, 85. Din această lucrare am mai luat unele informații referitoare la cîteva gramatici pe care nu le-am avut la îndemînă).

² I. A. Vaillant, Grammaire roumâne à l'usage des français, Boucourest, 1840.

³ Numerele sînt numite *adjective numerale* și sînt împărțite în *adjective cardinale* și *ordinale*, p. 30.

⁴ I. A. Vaillant, op. cit., p. 34—35; și la pronume spune că pronumele posesive se formează din adjectivele posesive prin adăugarea articolului determinativ.

⁵ Nicolau Măcărescu, Ștefan Neagoe, Vasile Ionescu, M. Strajanu, Stoicescu, I. C. Massim ș. a.

R. G. Radoveanu¹ consideră că, pe lângă pronume, pot fi socotite ca adjective determinative și substantivele în genitiv și substantivele cu prepoziții (casa *vecinului*, aer *de munte*) și adverbele de loc, de timp, cu prepoziții (cei *de aici*, ziua *de ieri*).

Alții² acceptă diferențierea făcută de Vaillant.

F. Crasan³ trece pronumele demonstrative și relative la articolul impropriu, iar despre pronumele posesive spune că stau pe lângă un substantiv, ca și articolul.

După H. Tiktin⁴ pronumele este *substantival*, când se întrebunțează singur, iar când însoțește un substantiv, determinându-l și acordându-se cu el, este *adjectival*⁵.

Dar tot pe atât de numeroase, ba chiar mai numeroase, sînt, în secolul al XIX-lea, gramaticile în care nu se face această diferențiere între pronume și adjective determinative. Autorii acestor gramatici au fost influențați de gramaticile latinești⁶ și, cîteodată, de cele germane⁷. După 1900, diferențierea între pronume și adjective pronominale apare în tot mai multe gramatici. Se întîlnește în manualele școlare (dar nu în toate), precum și în lucrările unor specialiști⁸ și a fost acceptată și în « Gramatica limbii romîne », vol. I, alcătuită de secția de gramatică a Institutului de lingvistică din București al Academiei R.P.R.

În această Gramatică a Academiei R.P.R., în capitolul despre pronume se spune: « Pronumele este partea vorbirii care ține locul unui substantiv (nume

¹ Radu Gh. Radoveanu, Gramatica limbii romîne întocmită pentru clasele secundare, Birlad, 1892.

² C. Platon, M. P. Cîmpeanu, Raoul de Pontbriant, Gh. Ghibănescu.

³ Florian Crasan, Noțiuni de gramatică aplicate la limba romînească, 1882.

⁴ În Gramatica romînă pentru învățămîntul secundar, București 1895, ed. a II-a.

⁵ Tot așa și la G. Hill și Gh. Adamescu.

⁶ S. Micu, A. T. Laurian, V. Alecsandri ș. a. Interesant mi se pare faptul că, deși gramatica lui V. Alecsandri e scrisă în franțuzește, totuși în ea nu există diferențierea între pronume și adjective determinative.

⁷ Aron Pumnul, Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen. Viena, 1864.

⁸ Al. Rosetti, J. Byck, Gramatica limbii romîne, București 1945, ed. a II-a; Iorgu Iordan, Gramatica limbii romîne, București (1937). În « Limba romînă contemporană », manual pentru instituțiile de învățămînt superior, [București], 1954, acad. I. Iordan spune că: « Valoare de adjectiv, adică funcțiune de atribut pe lângă un substantiv, îndeplinesc și alte părți ale vorbirii, de pildă pronumele (de toate felurile, cu excepția celui personal și a interogativului *cine*), numeralul... și diverse forme ale verbului... », precum și « articolul, fiindcă și el *determină* (sublinierea noastră) substantivul pe care-l însoțește ».

Asemănarea cu adjectivul a acestor părți de vorbire merge și mai departe, întrucît toate se supun regulilor de congruenței... adaptîndu-și forma după a substantivului în ce privește genul, numărul și cazul...

Altfel, în ce privește natura lor morfologică [ori pe noi în articol tocmai aceasta ne interesează], adică, de fapt înțelesul lexical sau conținutul lor, ele diferă esențial de adjectiv și de aceea alcătuiesc părți de vorbire deosebite » (p. 348).

La pronume, d-sa precizează că au *valoare substantivală* cînd sînt folosite singure, iar dacă însoțesc un substantiv au *valoare adjectivală*.

de ființă, lucru, acțiune) . . . Ca și la substantive, deosebim la pronume genul, numărul și cazul, iar unele pronume au forme deosebite după persoană, ceea ce le apropie de verbe » (pag. 191). Pe pagina următoare se spune: « O caracteristică a pronumelui e posibilitatea de a deveni adjectiv de natură pronominală. Pronumele posesive, interogative-relative, demonstrative și nehotărîte devin adjective determinative atunci când însoțesc substantivele pe care le determină și iau numele de adjective posesive, interogative-relative, demonstrative și nehotărîte. Astfel pronumelui posesiv *ai noștri* din propoziția: *Sînt tari ai noștri!* îi corespunde adjectivul posesiv *noștri* din propoziția: *Tovarășii noștri au depășit norma* » (pag. 192).

În capitolul despre adjective se spune: « Adjectivul este partea de vorbire flexibilă care arată o însușire a unui obiect, însoțind și determinînd substantivul care exprimă numele acelui obiect » (pag. 173), iar la Observație: « Adjective propriu-zise sînt numai acelea care arată însușiri ale obiectelor, adjectivele calificative. Pe lîngă acestea, se mai numesc adjective și o categorie de cuvinte care, deși nu exprimă însușiri ale obiectelor (sublinierea noastră), însoțesc și determină substantive ca și adjectivele și au unele particularități gramaticale asemănătoare cu ale adjectivelelor (se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat). Acestea sînt adjectivele posesive, demonstrative, relative, interogative și nehotărîte, grupate sub numele de adjective determinative și studiate paralel cu pronumele posesive, demonstrative etc. » (pag. 173).

Într-adevăr, la fiecare dintre pronume (posesive, demonstrative, interogative-relative și nehotărîte) se face deosebire între pronumele propriu-zise și adjectivele determinative, considerîndu-le pronume cînd sînt întrebunțate singure și adjective cînd însoțesc un substantiv.

La pronumele posesiv se spune că acesta « ține locul numelui unui obiect posedat, înlocuind totodată și numele posesorului » (pag. 203), deci « întrunește — după cum spun Al. Rosetti și J. Byck în « Gramatica limbii romîne » — îndoit rol de pronume » (pag. 54). Exemplu: *Însă Cristea ispravnicul nu poftea să intre cu alți cai la Suceava, decît cu ai săi*. Sadoveanu, F. J. I 166 [cu *ai săi* = cu *căii* (obiectul posedat) *ispravnicul Cristea* (numele posesorului)].

Adjectivul posesiv însoțește substantivul pe care-l determină și cu care se acordă și arată al cui e obiectul posedat (Gramatica Academiei R.P.R., pag. 204) sau « ține numai locul numelui posesorului » (Al. Rosetti și J. Byck, Gram. pag. 54). Exemplu: *Căietul meu, casa mea*. În aceste exemple *meu* și *mea* țin locul numelui posesorului. În următorul exemplu acest fapt e și mai clar: *Creionul copilului e roșu* sau *Creionul său e roșu*. *Său*, în acest exemplu, înlocuiește substantivul *copilului*. Stînd în locul unui nume, el este pronume. Aceasta este funcția sa principală (de a indica posesorul), iar determinarea substantivului pe lîngă care stă este o funcție secundară pe care o îndeplinește întocmai și un substantiv în cazul genitiv (*Creionul copilului* = *creionul său*), care de asemenea are ca

funcție principală indicarea posesorului. Dar, cu toate acestea, cu excepția lui R. G. Radoveanu¹ nimeni nu a considerat substantivele în genitiv ca adjective posesive. De ce dar să considerăm pronumele posesive ca adjective? Ceea ce cred că trebuie făcut e să se precizeze doar că în majoritatea cazurilor, atunci când sînt întrebunțate singure (dar nu întotdeauna) pronumele posesive « țin locul » atît al numelui obiectului posedat cît și al posesorului, iar cînd stau pe lîngă un substantiv (care numește obiectul posedat) ele « țin numai locul » posesorului. Exemplu:

— *Boçuța, de ce plîngi?*

— *Iacă plîng și eu pe ale mele.* Delavrancea, S. 1941, pag. 200 [ale mele = necazurile mele]², [= necazurile lui Bocuța = obiectul posedat și posesorul].

Creionul său este roșu (= creionul *copilului* este roșu). Deci *său* indică numai posesorul.

În favoarea celor susținute de noi, cred că am mai putea aminti și faptul că în locul așa-zisului adjectiv posesiv de persoană a 3-a se folosește foarte adeseori pronumele personal de persoană a 3-a la genitiv (lui, ei), dar nimeni nu-i spune acestuia adjectiv.

Uneori formele neaccentuate ale pronumelui personal în cazul dativ pot fi folosite în locul așa-ziselor adjective posesive, fără ca cineva să le numească adjective. Exemplu:

Iară sufletu-mi se pierde

După chipul tău frumos. Eminescu, O. I 209.

Privesc la surîsu-ți rămas încă viu. Eminescu, O. I 37³.

(*Sufletu-mi* = sufletul *meu*, *surîsu-ți* = surîsul *tău*).

Și încă un argument. Așa-zisele adjective posesive au forme pentru toate trei persoanele, așa cum au unele dintre pronume. Aceasta este posibil fiindcă ele țin locul numelui posesorului, care, fiind o persoană în accepția gramaticală a cuvîntului, poate avea toate cele trei persoane⁴. De altfel, și în Gramatica Academiei R.P.R. (pag. 108) vorbindu-se despre persoană, în cadrul categoriilor gramaticale, numai despre pronume și verb se spune că au persoane, adică prin forma lor pot arăta pe cel care vorbește, pe cel căruia i se vorbește sau o altă ființă sau obiect.

Spuneam mai înainte că termenul de adjectiv posesiv a fost împrumutat la noi din gramaticile limbii franceze. În limba franceză, pronumele posesive, pe lîngă faptul că se întrebunțează singure, se deosebesc și ca formă de adjectivele posesive, care stau pe lîngă un substantiv (dar despre care noi credem că sînt tot pronume posesive, deoarece țin locul numelui posesorului).

¹ Vezi nota 1, p. 4.

² Exemplul e din Gramatica limbii romîne, Ed. Academiei R.P.R., ca și cel de mai înainte, Sadoveanu, F. J. I 166.

³ Exemplul din Gramatica Academiei R.P.R., p. 197.

⁴ Exemplul cf. I. Iordan, Gramatica . . . , p. 132.

Pronumele posesive:

*le mien, le tien, le sien,
le nôtre, le vôtre, le leur* etc.

Adjectivele posesive:

mon, ton, son (frère)
ma, ta, sa (mère)
notre, votre (fără accent) *leur* (frère, mère) etc.

La fel și în limba engleză:

Pronumele posesive:

*mine, thine, hers,
ours, yours, theirs*

Adjectivele posesive:

*my, thy, her
our, your, their.*

Întrucît în limba franceză (și în limba engleză) adjectivele posesive se deosebesc de pronumele posesive și prin formă, s-a spus că și la noi există o astfel de diferență: pronumele posesive au înaintea lor articolul posesiv (al, a, ai, ale), iar adjectivele posesive nu primesc acest articol¹. De exemplu: *Creionul este al meu*, față de: *Creionul meu scrie frumos*.

Este adevărat că atunci cînd pronumele posesive sînt folosite imediat după un substantiv articulat, ele nu primesc acest articol posesiv, dar cînd sînt folosite după un substantiv nearticulat sau articulat cu articolul nehotărît, ele primesc înainte articolul posesiv.

Exemplu ²: *Caietul meu* (substantivul e articulat, deci lipsește articolul posesiv) *acest caiet al meu* (substantivul e nearticulat, deci între el și *meu* apare articolul posesiv); *Am coborît cu al meu senin. Și m-am născut din ape*. Eminescu, O. I 172.

Ele primesc articolul posesiv întocmai ca și substantivele în cazul genitiv adică atunci cînd substantivul pe care îl determină nu este articulat sau e articulat cu articol nehotărît.

Deci lipsa articolului posesiv nu este un motiv pentru a considera pronumele posesive adjective posesive.

Între ele este numai o deosebire în ce privește funcția sintactică pe care o îndeplinesc. Pronumele, cînd sînt folosite singure, pot fi în propoziție subiect, nume predicativ, complement, iar așa-zisele adjective posesive, stînd pe lîngă un substantiv, sînt atribute.

De aici, credem, a provenit clasificarea greșită în pronume și adjective posesive. Ultimele, fiind atribute și fiind încadrate pînă de curînd la atributele adjectivele, au fost considerate ca adjective.

¹ I. Jordan, Gramatica . . . , p. 136. D-sa admite totuși că sînt cazuri cînd și înaintea adjectivei posesive poate sta articolul posesiv.

² Din Gramatica limbii romîne. Ed. Acad. R.P.R.

Nu putem fi de acord cu această clasificare, deoarece, deși trebuie să ținem seama de funcția sintactică la stabilirea categoriei morfologice a cuvintelor, nu acesta este factorul principal. De ce n-am considera atunci ca adjective și unele substantive care în propoziție sînt atribute substantivale cu prepoziție și care au chiar sens adjectival?

De exemplu: *Bate-un vînt de primăvară* (= bate un vînt primăvaratic); *Am văzut o pasăre cu moț* (= am văzut o pasăre moțată). Gramatica Academiei R.P.R. numește asemenea îmbinări locuțiuni adjectivale (pag. 174). Despre aceste locuțiuni spunem însă că sînt formate din substantive precedate de prepoziții.

Ne punem de asemenea întrebarea de ce nu se spune și despre adverbele cu funcțiune de atribut sau despre numeralele care în propoziție sînt atribute adjectivale că sînt adjective?

Avînd în vedere cele spuse pînă aici considerăm că și pronumele posesive rămîn tot pronume, chiar dacă în propoziție au rol de atribut. De altfel în volumul al II-lea al Gramaticii Academiei R.P.R. (pag. 103—105), așa-zisele adjective determinative sînt tratate ca atribute pronominale, recunoscîndu-se astfel valoarea lor de pronume.

Situația nu se schimbă nici dacă acceptăm o altă explicație¹ și anume dacă admitem că într-un caz ca « Creionul este *al meu* » trebuie să considerăm pe *meu* ca fiind « pe lîngă un nume reluat în formă generalizată » de articolul posesiv *al*². Deci *Creionul este al meu* = *creionul este creionul meu*. În acest caz ar trebui să admitem că pronumele posesiv stă totdeauna pe lîngă un substantiv (uneori presupus) și indică întotdeauna numai posesorul.

Atragem atenția asupra faptului că asemenea limbii romîne — în limba rusă pronumele posesiv are aceeași formă, atît pentru cazurile în care e folosit singur, cît și pentru cazurile în care e folosit pe lîngă un substantiv (мой, твой, свой etc.). Dar gramaticile ruse îi dau totdeauna numai numirea de pronume posesiv.

În gramaticile germane de asemenea nu se face diferențierea — pronume posesive și adjective posesive — ci pronume posesive substantivale și pronume posesive adjectivale.

La fel s-a procedat și cu pronumele demonstrative. Cînd sînt folosite singure (*acesta este creionul meu*) ele sînt considerate pronume, iar cînd însoțesc un substantiv li se spune adjective.

Cînd zicem: *Creionul acesta scrie bine, iar creionul acela nu, nouă ni se pare că acesta și acela arată mai mult locul. Acesta arată că e vorba*

¹ Vezi și L. Onu, Un moment important în studiul limbii romîne, în « Steaua », anul V (1954), nr. 6, sept. 1954, p. 67—92.

² Care la origine a fost pronume.

despre creionul de aici, iar *acela* de creionul de acolo. Deci ar avea mai mult valoare de adverbe. Tot așa și în exemplul următor:

« *Copiii se făcură stăpîni pe obrajii bunicului.*

— *Partea asta e a mea.*

— *Și partea asta a mea.* ».

Partea asta înseamnă « partea dinspre mine », deci indică tot locul. Pronumele demonstrative, însoțind substantive, pot indica și timpul: *zilele acestea* = zilele din apropierea celei de azi (mîine, ieri, alaltăieri), *zilele acelea* = zilele de demult. Cu toate acestea nu le considerăm nici adverbe, după cum nu le considerăm nici adjective, ci pronume, înțelegînd prin *creionul acesta* « creionul pe care îl vezi sau despre care am vorbit » etc. Deși funcția sintactică și chiar sensul diferă în cele două cazuri (folosit singur sau însoțind un substantiv) morfologic le considerăm numai pronume.

În ce privește pronumele relative, atrag atenția asupra faptului cînd « fac legătura dintre propoziții subordonate și cuvintele din propozițiile regente care le determină, *ele au rol de conjuncții* » (Gramatica Academiei R.P.R., pag. 217), dar cu toate acestea nimeni nu le numește conjuncții, ci numai pronume. De ce dar în alte situații să le spunem adjective ?

Pronumele nehotărîte se prezintă puțin diferit de toate celelalte. Sînt cazuri cînd același cuvînt este considerat și pronume nehotărît și numeral nehotărît. Ca pronume nehotărît, dacă însoțește un substantiv i se spune adjectiv nehotărît, iar dacă e numeral și însoțește un substantiv, deși sintactic formează un atribut adjectival, nu i se spune adjectiv.

Mai amintesc că pronumele discutate mai sus (fără cel posesiv care nu are forme cazuale) au la genitiv-dativ desinențele pe care le întîlnim la pronumele personal de persoana a 3-a: *acestui(a)*, *acelui(a)*, *acelor(a)*, *cărui(a)*, *cărei(a)*, *căror(a)*, *anumitor* (nu *anumiților*). « Așadar declinare strict pronominală, diferită de cea nominală (a substantivului și adjectivului), care nu cunoaște aceste desinențe decît la forma articulată a numelui, unde se declină însă, de fapt articolul »¹.

Pentru motivele amintite mai sus, noi credem că e bine să se renunțe la diferențierea în pronume și adjective determinative și tuturor să li se spună numai pronume. Pentru exactitate științifică ar fi bine ca, ținîndu-se seama de împărțirea făcută de Tiktin (împărțire pe care noi am amintit-o la pag. 4), să se precizeze că, atunci cînd sînt folosite singure, pronumele au o întrebuițare *substantivală*, iar cînd însoțesc un substantiv au o întrebuițare *adjectivală*².

¹ I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Manual pentru instituțiile de învățămînt superior, p. 399.

² Cf. pentru aceasta și Akademia Nauk SSSR — Institut Iazikoznaniia, *Grammatika russkogo iazika*. Tom. I. Fonetika i morfologhiia. Moscova, 1952, p. 42, unde se vorbește și de pronume numerale, pronume adverbiale și pronume particule, și I. Iordan, lucrarea citată la nota 1 (pagina anterioară), în care de asemenea se vorbește de *valoarea substantivală* și *valoarea adjectivală* a pronumelor.